

Ἐπομένως ὁ Fichte ἔχει κοινὰς μὲ πάντας τούτους τοὺς πρῶτους κριτικοὺς τὰς ἀπαιτήσεις: 1) νὰ χωρήσῃ πέρα τῶν ὁρίων τοῦ κριτικισμοῦ τοῦ Kant· 2) νὰ δεχθῆ μὲ τὸν Reinhold τὴν ἀναγκαιότητα πρώτης τινὸς ἀρχῆς· 3) νὰ μὴ δεχθῆ, γενόμενος ἔμπειρος ἀπὸ τῆς κριτικῆς τοῦ Maimon καὶ τοῦ Schulze, νὰ εἶναι αὕτη ἡ πρώτη ἀρχὴ ἡ συνείδησις. Ἰδιαιτέρως, ἐκ τοῦ Ἐλέγχου τοῦ Schulze γίνεται φανερόν εἰς τὸν Fichte ὅτι ἡ πρώτη ἀρχὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἢ τὸ καθαρὸν ἐγώ, ἢ ἀπόλυτος Ἐγώτης (Jchheit) ὅπως ὁ Fichte καλεῖ αὐτήν, ἢ ὅποια λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν 1) καὶ τὴν 2) ἀπαίτησιν χωρὶς νὰ εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν 3). Ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῆς Rezension des Aenesidemus διὰ τὴν κατανόησιν τῆς γενέσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ Fichte. Τὸ ἔργον τοῦτο ὁμοῦ μὲ τὰς δύο Εἰσαγωγὰς εἰς τὴν Θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης (Wissenschaftslehre) τοῦ 179 , δίδει εἰς ἡμᾶς τὴν βάσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Fichte καλύτερον τῆς Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre τοῦ 1794, ἢ ὅποια ἔχει τὴν σκοτεινότητα ἐκδοχῆς μὴ ἀκόμη ὠρίμου.

Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΟΥ ΑΙΝΗΣΙΔΗΜΟΥ

Ἡ Rezension ἡ ὅποια ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἔργον κριτικόν, εἶναι τοῦναντίον ἔργον δημιουργικόν. Ὁ Αἰνησίδημος τοῦ Schulze ὑπῆρξε διὰ τὸν Fichte μᾶλλον μέσον διὰ νὰ ἐνισχύσῃ θεωρητικῶς τὴν βεβαιότητα ἐκείνην τὴν ὅποیان ἤθελεν οὗτος μὲ πᾶσαν θυσίαν νὰ διατηρήσῃ. Ἐκ τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Schulze ὁ Fichte ἄλλας μὲν δέχεται ἄλλας δὲ προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσῃ καὶ ἄλλας νὰ χρησιμοποιήσῃ διὰ νὰ ἀποδείξῃ πῶς πρέπει νὰ θεμελιωθῆ βαθύτερον ἢ καντιακὴ φιλοσοφία. Ὁ Αἰνησίδημος συλλογίζεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον: εἶναι δικαιολογημένη ἡ ἀπαίτησις τοῦ Reinhold τοῦ νὰ τεθῆ πρώτη ἀρχὴ ὡς θεμέλιον τῆς ὅλης φιλοσοφίας, καθ'

δύο ἐτῶν φιλοσοφίαν ἡ ὅποια θὰ ἀμιλλᾶται κατὰ τὴν σαφήνειαν πρὸς τὴν γεωμετρίαν. (Fichtes, Leben und literarischer Briefwechsel 2α ἔκδ. τ. II σελ. 511). Πράγματι μετὰ τινὰ χρόνον βαθείας ταραχῆς ὁ Fichte συνέρχεται καὶ ἀφοῦ ὑπερεπήδησε τὰς τελευταίας δυσκολίας ἀρχίζει τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ συστήματός του συγγράφων τὴν Rezension des Aenesidemus τὴν ὅποیان ἐδημοσίευσεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1794 εἰς τὴν Allgemeine Literaturzeitung Nr. 47—49.

ὅσον, ἄνευ τοιαύτης τινός ἀρχῆς, ἡ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ ὑψωθῆ εἰς ἐπιστήμην. Ἄλλ' εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς παραστάσεως τοῦ Reinhold εἶναι πραγματικῶς ἡ πρώτη ἀρχή; Ὁχι· πρῶτον ἐπειδὴ ἀντὶ νὰ εἶναι ὁ ὅρος πάντων, ἐξαρτᾶται αὕτη ἐκ τῆς λογικῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος· ἔπειτα εἶναι καθαρῶς τυπική, ἥτοι ἀποκλείει ἀφ' ἑαυτῆς ὅλην τὴν ἐμπειρίαν. Ἐως ἐδῶ, λέγει ὁ Fichte, τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Αἰνησιδήμου εἶναι ὀρθά, καὶ ἂν οὗτος δὲν ἤθελε προχωρήσει θὰ ἀπέδιδε μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ ὁ σκεπτικός του ἔλεγχος θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἐσωτερικὴ ὠθησις πρὸς ἀναζήτησιν ἀνωτέρας ἀρχῆς. Πράγματι εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ ὑψωθῆ εἰς ἀκριβῆ ἐπιστήμην, εἶναι ἀληθές ὅτι διὰ νὰ γίνῃ τοιαύτη ἔχει ἀνάγκην πρῶτης τινός ἀρχῆς, ἡ ὅποια νὰ εἶναι ὅρος πασῶν τῶν προτάσεων αἱ ὅποια περιέχονται εἰς αὐτήν, εἰς τρόπον ὥστε αὕτη νὰ εἶναι ὅπως τὸ σύνολον τῶν ἀπείρων ἀκτίνων κύκλου, αἱ ὅποια νὰ δύνανται νὰ προεκτείνωνται ἐπ' ἄπειρον, ἀλλὰ νὰ ὀρμῶνται πᾶσαι ἐκ τινος κεντρικοῦ σημείου. Εἶναι ἀκόμη ἀληθές ὅτι ἡ παράστασις τοῦ Reinhold δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ ἀναζητούμενη πρώτη ἀρχή, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Reinhold αὕτη εἶναι ἄμεσον γεγονὸς τῆς συνειδήσεως καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἄμεσον γεγονός, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο τι ἢ ἀποτέλεσμα, καὶ ποτὲ ἀρχὴ ἡ ὅποια νὰ καθορίζῃ σειρὰν γεγονότων. Ἐπομένως ἔχει δίκαιον ὁ Αἰνησιδημος ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι αὕτη εἶναι ἀνίκανος νὰ θεμελιώσῃ τὴν σειρὰν τῶν γεγονότων τῆς ἐμπειρίας. Ἡ παράστασις τοῦ Reinhold εἶναι καθαρῶς ἀναλυτικὴ ἐνῶ ὁ Αἰνησιδημος ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ νὰ ἰσχύῃ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι συνθετικὴ, ἥτοι εἰς αὐτὴν τὸ κατηγορημα νὰ μὴ περιέχεται εἰς τὸ ὑποκείμενον, οὕτω θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ ἐμπειρικὰ γεγονότα. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἐντεῦθεν ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Αἰνησιδήμου. Ἐδῶ, κατὰ τὸν Fichte ἀρχίζει ὁ Αἰνησιδημος νὰ ἔχη ἄδικον, καὶ περισσότερον ἀκόμη ὅταν, ἀνερχόμενος ὑψηλότερον, θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πλάνη τοῦ Reinhold προέρχεται ἐκ τῶν πλανῶν τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας καὶ ὅτι αὕτη ἐστάθη ἀνίκανος νὰ νικήσῃ τὴν σκεπτικὴν θέσιν τοῦ Hume. Ἀπέναντι τοῦ Hume, ὁ ὅποιος εἶπεν ὅτι τὰ ἐμπειρικὰ γεγονότα δὲν δίδουν καθολικότητα καὶ ὅτι εἶναι αὐθαίρετον νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς αὐτὰ τὴν ἐννοίαν

τῆς καθολικότητος ἢ ὁποῖα ὑπάρχει μόνον ἐν ἡμῖν, ὁ Kant δὲν κάμνει ἄλλο ἢ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὴν πλάνην τὴν ἀναιρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Hume, δεχόμενος ὅτι τὸ καθολικὸν θεμέλιον τοῦ πνεύματος προσαρμόζεται πρὸς τι πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκτὸς τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι ὑπάρχει ἐπομένως μετάβασις ἐξ ἡμῶν εἰς τὸ ἐκτὸς ἡμῶν. Καὶ ἰδοὺ ὁ Fichte διὰ νὰ σώσῃ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ἐξαλείψῃ πρὸ παντὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό. Δὲν ὑπάρχει τίποτε ἐκτὸς ἡμῶν καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη μετάβασεως, ἐπειδὴ πᾶν ὅ,τι ἔρχεται εἰς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐξηγεῖται μόνον διὰ μέσου τοῦ πνεύματος. Τοῦτο εἶναι ὡς κύκλος ἐκ τοῦ ὁποῖου δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξέλθωμεν· ἀλλ' ἐσωτερικῶς τοῦτο δίδει εἰς ἡμᾶς τὴν ἰσχυροτάτην σύνδεσιν τῆς ὅλης ἡμετέρας γνώσεως. Ὁ Αἰνῆσιδῆμος δὲν θὰ ἐννοήσῃ ποτὲ ταύτην τὴν θέσιν, ἐπειδὴ οὗτος, διὰ νικήσῃ τὸν σκεπτικισμόν του, ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι ἢ παραστατικὴ ἰκανότης τί τὸ καθ' ἑαυτό, ὡς ἀπόλυτος ὑπαρξίς, ἐνῶ αὕτη ὑπάρχει ὄχι καθ' ἑαυτὴν ἀλλ' ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ ἐγώ, διὰ τὸ ἐγώ· τὸ ἐγώ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι, ἐπειδὴ εἶναι δι' αὐτὸ τὸ ἴδιον. Τοιοῦτος εἶναι ὁ κύκλος ἐκ τοῦ ὁποῖου δὲν θὰ ἐξέλθῃ ποτὲ ἢ πεπερασμένη σκέψις. Ἡ ἀξία τοῦ Kant εἶναι ὅτι ἔχει ἀνακαλύψει τοῦτον τὸν κύκλον, καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὸν διακρίνει ἀπὸ τοῦ Hume εἶναι ὅτι ἀντὶ νὰ θεωρήσῃ ὡς δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν καθ' ἑαυτὴν, βλέπει εἰς αὐτὴν χίμαιραν, φαντασίαν, ἄνοιαν. Ὁ Hume δηλαδὴ εἶναι σκεπτικὸς ἐπειδὴ ἀρνεῖται τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ πνεύματος εἰς τὸ πρᾶγμα, ἂν καὶ ἔχει βεβαιότητα ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὑπάρχει καθ' ἑαυτό· ὁ κριτικὸς φιλόσοφος ἀρνεῖται ὁμοίως ταύτην τὴν μετάβασιν ἀλλ' ἀρνεῖται ἀκόμη καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῶν ὀρίων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὑπάρχει πρᾶγμα τι, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ καθ' ἑαυτό εἶναι καθαρὰ φαντασία. Κατὰ τὸν Fichte τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό εἶναι μόνον φιλοσοφικὴ ἐφεύρεσις καὶ τίποτε ἄλλο ἐννοία φυσικὴ τῆς ἀφελοῦς συνειδήσεως. Οὐδεὶς ἐνόησέ ποτε σοβαρῶς πρᾶγμα τι τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐπέκεινα τῆς σκέψεως. Ὁ Kant θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ σκεπτόμεθα οὕτω, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἐὰν εἶναι ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, εἶναι πάντοτε ἐν συναρτήσει πρὸς ἄλλα ὄντα διάφορα τῶν ἀνθρώπων· τὸ νοεῖν πρᾶγμα τι τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὑπὸ οὐδενός εἶναι

ἀντίφασις. Ὁ Kant δὲν ἀνάγει τὸ πᾶν εἰς ἐπίφασιν, δὲν ἀρνεῖται, τῷ ὄντι, τὴν ἀναγκαίαν σχέσιν τῆς νοήσεως πρὸς τι νοητόν, ἀλλὰ θεωρεῖ ὅτι ἐὰν ἔν ὄχι—ἐγὼ εἶναι ἀναγκαῖον, τοῦτο ὑπάρχει πάντοτε διὰ τὸ ἐγὼ. Εἰς τὸν Fichte ὁ ἀποκλεισμός τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι μόνον ἀπαίτησις τοῦ συστήματός του, εἶναι ἀπαίτησις τῆς καντιακῆς φιλοσοφίας ἐὰν αὕτη ἐρμηνευθῇ δεόντως.

Ὁ Fichte ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τόσον συχνῶς ὑπὸ τοῦ Kant ἐπαναλαμβανομένη διάκρισις τῶν πραγμάτων ὅπως ταῦτα φαίνονται εἰς ἡμᾶς καὶ τῶν πραγμάτων ὅπως ταῦτα εἶναι καθ' ἑαυτὰ, εἶναι μόνον προσωρινὴ διάκρισις ἄνευ ἀπολύτου σημασίας. Ὑπὸ πολυαριθμους μορφάς ὁ Fichte κηρύττει ὅτι ἡ ἀξία τοῦ Kant εἶναι ὅτι ἀπήλλαξεν οὗτος τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τούτου τοῦ *caput mortuum* τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ καὶ ὅτι οἱ καντιανοὶ οἱ ὅποιοι ἀποδέχονται κατὰ γράμμα πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ τὸ ὁποῖον ἐπηρεάζει τὴν αἴσθησιν ἀθετοῦν οἰκτρῶς τὴν σκέψιν τοῦ διδασκάλου των. Εἶναι γνώμη τὴν ὁποίαν ὁ Fichte ἐπαναλαμβάνει εἰς τὰς πρὸς τὸν Reinhold ἐπιστολάς του. (Reinhold: *Leben*, σελ. 165, 184). Ὅτε ὁ Reinhold ἔγινεν ὁπαδὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Fichte, οὗτος τὸν συνεχάρη ἐπειδὴ ἀπήλλαξε τὸ σύστημά του ἀπὸ τούτου τοῦ βλαβεροῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ δεδομένη ὕλη, καὶ οὕτω ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐχέρειαν νὰ ἐπιδείξῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν τὴν ὁποίαν τοῦτο περιέχει. Ἐν τούτοις ὁ Reinhold διερωτᾶτο ἐὰν ὁ Fichte ἀξιῶν νὰ ἀποβάλλῃ ἐκ τοῦ καντισμοῦ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ, δὲν παρεβίαζε τὸν Kant καὶ δὲν ἔβλαπτε τὴν πρωτοτυπίαν του. * Ὁ Kant λοιπὸν δὲν δέχεται πρᾶγμα τι διακεκριμένον ἀπὸ τοῦ ἐγὼ καὶ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ ἐγὼ; (*Vermischte Schriften*, 1797, II σελ. 340). Εἰς τοῦτο ὁ Fichte ἀπαντᾷ διὰ τῆς πρὸς τὸν Reinhold ἐπιστολῆς του τῆς 4 Ἰουλίου 1797. Ὑποθέτει τρεῖς ἐρμηνείας: ἢ ὁ Kant ἔχει δεχθῆ πρᾶγματα καθ' ἑαυτὰ ἐπιδρῶντα ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον· ἢ τὰ ἔχει ἀρνηθῆ· ἢ ὁ Kant δὲν ἔχει ἐξηγηθῆ σαφῶς περὶ τῆς γενέσεως τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως. Ὁ Fichte θέλει πολὺ νὰ δώσῃ πίστιν τινὰ εἰς τὴν τελευταίαν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἀπορρίπτει ἀποφασιστικῶς τὴν πρώτην καὶ δέχεται δι' ἑαυτὸν τὴν δευτέραν. Ὁ Kant ποτὲ δὲν ὑπέδειξεν ὅτι πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν γένεσιν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως εἰς τι πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ καὶ ὑπάρχει διακεκριμένον ἀπὸ

τοῦ ἐγώ· τοῦτο θὰ ἦτο ἄλλως τε κατεύθυνσις τις τῆς σκέψεώς του τὴν ὁποίαν ὀλόκληρον τὸ σύστημά του θὰ ἀπηγόρευεν εἰς αὐτόν. Ἐὰν ὑπάρχουν χωρία τοῦ Kant τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅτι διαφωνοῦν εἰς ταύτην τὴν ἐρμηνείαν, εἶναι ὅτι ταῦτα κακῶς ἐνοήθησαν.

Ἡ ἀπαίτησις τῆς ἐξαλείψεως τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτὸ ἐγεννήθη ἐκ τοῦ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι κατὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ γινώσκειν δὲν ὑπάρχει μετάβασις ἐξ ἡμῶν πρὸς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν· καὶ πρὸς τοῦτο εἶναι βεβαιωμένον ὅτι ἐν ἡμῖν ἡ γνῶσις ἀποκτᾷ βαθμὸν βεβαιότητος καὶ καθολικότητος ἀκόμη μεγαλύτερον τοῦ βαθμοῦ τὸν ὁποῖον θὰ ἐσκεπτόμεθα ἀφελῶς ὅτι ὤφειλε νὰ ἀποκτήσωμεν ἐκ τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ τὸ γνωρίσωμεν.

Ἄλλ' ἴδου ὅτι, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, δὲν ἰσχύει πλέον ἡ καντιακὴ λειτουργικότης τῶν κατηγοριῶν, ἡ ὁποία στηρίζεται κατὰ βάθος μόνον ἐπειδὴ ἐφαρμόζεται εἰς δεδομένον αἰσθητὸν φαινόμενον, καὶ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ἔχει ἀνάγκην τῆς ὑποθέσεως τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό· εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχη εἰς τὸ νοοῦν πηγὴ τις αὐτονόμου βεβαιότητος, ἐπαρκῆς εἰς τὸν ἑαυτόν της.

Ἰδου λοιπὸν πῶς παρουσιάζεται εἰς τὸν Fichte ἡ ἀναγκαιότης τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ πῶς ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῆς παραστάσεως τοῦ Reinhold, ὠθήθη περαιτέρω εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἰδικῆς του ἀρχῆς ἡ ὁποία νὰ θεμελιώσῃ τὴν ὅλην φιλοσοφίαν καὶ ἡ ὁποία νὰ ἔχη δύναμιν νὰ τὴν ἀνυψώσῃ εἰς ἐπιστήμην· ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ νὰ δύναται νὰ ἐξηγήσῃ ὅλην τὴν γνῶσιν, μᾶλλον, τὴν ὅλην πνευματικὴν ζωὴν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Fichte μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Fichte φαίνεται ὅτι ἔχει ὡς σημεῖον ἐξορμήσεως πρόβλημα καθαρῶς γνωσιολογικόν, τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐμπειρίας καὶ ὅτι ἡ Wissenschaftslehre λαμβάνει σάρκα καὶ ὄστᾳ μόνον ἐκ θεωρητικῶν ἀναγκῶν. Τῷ ὄντι, ἡ Wissenschaftslehre φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐκ τινος ἀφηρημένης ἐργασίας κριτικῆς καὶ ἀναλύσεως ἡ ὁποία ἀσκεῖται ἐπὶ τὴν καντιακὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἀντιθέτους σκεπτικὰς θεωρίας. Εἰς τινὰ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Reinhold, γεγραμμένην ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς Rezension des Aenesidemus, ὁ Fichte ἐπι-

μένει ἐπὶ τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας· διακηρύττει ὅτι ἐὰν ἡ φιλοσοφία δὲν κατασκευάζῃ τὰς ἐννοίας τῆς εἰς τὴν αἰσθητὴν ἐποπτεῖαν, δύναται νὰ τὰς παραγάγῃ διὰ τῆς σκέψεως ἐκ μιᾶς μόνῃς ἀρχῆς ἀνεγνωρισμένης ὑπὸ πάντων καὶ ὅτι ἡ μορφή τῆς παραγωγῆς εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ εἰς τὰ μαθηματικά (Fichte. L. u. B. II., σελ. 420). Ἐν τούτοις αὕτη ἡ θεωρητικὴ φροντίς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἡ ὁποία ἀμιλλᾶται κατὰ τὴν βεβαιότητα πρὸς τὴν γεωμετρικὴν ἐνέργειαν ὑποτάσσεται εἰς τὸ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον. Καὶ μάλιστα τοῦτο γίνεται ὑπὸ μορφήν, ἡ ὁποία, μὲ ἀποκλειστικότητα ἢ ὁποῖα δὲν ἐτολμήθη μέχρι τοῦδε, ὑποβάλλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τὴν ὅλην ὑπόστασιν τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Ἐπιλαμβάνεται ὁ Fichte σοβαρῶς τὸ πρωτεῖον τοῦ πρακτικοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν Kant ἄφηνεν ὅπωςδήποτε εἰς τὰ προβλήματα τὰ ἐκτός τῆς ἠθικῆς περιοχῆς τὴν ἰδίαν τῶν ἀνάπτυξιν. Ἐξ ἄλλου πραγματικαὶ ἀνάγκαι τῆς θέσεως τοῦ προβλήματος καὶ ἄλογοι ὠθήσεις τῆς νοούσης προσωπικότητος συναντῶνται εἰς ταύτην τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνύψωσιν τῆς ἠθικῆς ιδέας.

Ὁ Fichte ἔρχεται ἐξ ἠθικοῦ—θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν καντιακὴν φιλοσοφίαν, Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προπάντων τὸν εἴλκυσεν πρὸς τὸν Kant εἶναι ἡ διδασκαλία τούτου περὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐὰν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ φύσις μένουν ἀσυμβίβαστοι πῶς νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐνέργεια τῆς πρώτης ἐπὶ τὴν δευτέραν; Δηλαδή τὴν σκέψιν τοῦ Fichte ἐβασάνιζε τὸ πρόβλημα: «δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἐλεύθερος ἐν μέσῳ τῆς αἰτιώδους ἀλληλουχίας πάντων τῶν πραγμάτων»; Ἀκριβῶς δὲ διὰ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς ἡμετέρας ἐνεργείας ἐπὶ τὸν κόσμον, ὁ Fichte ἀφωσιώθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς λύσεως τούτου τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος ἐξαρτᾶται ἡ λύσις τοῦ δράματος τὸ ὁποῖον παίζεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Fichte μεταξύ τῆς δυνάμεως τοῦ θεωρητικοῦ πνεύματος καὶ τῶν τάσεων τῆς ἠθικῆς· του συνειδήσεως. Τὴν αἰτιοκρατίαν ὅσον αὕτη καὶ ἂν ἀποδεικνύεται θεωρητικῶς ἀναγκαία, ὁ Fichte, ὡς καὶ Reinhold, αἰσθάνεται ὡς ἐχθρικόν τι, ὡς ἀνάξιον τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραμείνωμεν εἰς ταύτην τὴν θεωρητικὴν ἀναγκαιότητα, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄνευ ἀντιρρήσεων τὸ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν λέξιν, τὸ ἄντικθον πρέπει ἢ

ἐλευθερία τοῦ ἠθικοῦ ὄντος νὰ γίνῃ ἡ πρώτη βάσις· καὶ τὸ καθήκον ἡμῶν εἶναι νὰ δείξωμεν πῶς ὁ κόσμος τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ αἰτιωδῶς ἀναγκαίου πρέπει νὰ νοηθῇ ὑπὸ ταύτην τὴν προϋπόθεσιν. Διὰ τοῦτο οὐσιῶδες ἐκ τοῦ κριτικισμοῦ εἶναι μόνον ἡ σκέψις τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς ἀρχικότητος τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ὁποίαν πάντες οἱ μεταφυσικοὶ φραγμοὶ καὶ τὰ δεσμὰ ἐνὸς αἰτιοκρατικῶς δεδομένου φυσικοῦ ὄντος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διαρρηγνύονται καὶ ἀνοίγουν τὸ βλέμμα πρὸς τὸ ἀπόλυτον. Κατὰ ταῦτα ἡ θεωρία τοῦ Kant περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ ὡς καὶ ἡ διδασκαλία του περὶ ἐλευθερίας φαίνεται εἰς τὸν Fichte ὡς ἀπολύτρωσις ἀπὸ τοῦ ἐπιόλου τῆς αἰτιώδους ἀναγκαιότητος⁽¹⁾. Συνάψας δὲ ὁ Fichte ταύτην τὴν σκέψιν εἰς τὴν ὁποίαν παρέδωκε μὲ πάθος τὸ ἐσώτατόν του εἶναι μὲ τὸ αἶτημα τοῦ Reinhold, νὰ παραχθῇ ἡ ὅλη φιλοσοφία ἐκ μιᾶς καὶ μόνης ἀρχῆς, εὔρε τὸν ἄξονα τοῦ συστήματός του, τὸ ἐνεργόν, ἐλεύθερον, ἀπόλυτον ἐγώ, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πλέον γεγονός, ἀλλὰ παραγωγικὴ πρᾶξις (Tathandlung). Ὑπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει τι τὸ ὅποιον εἶναι πρωταρχικώτερον τοῦ γεγονότος, ἡ παραγωγικὴ ἐνεργητικότης· διότι ἡ συνείδησις εἶναι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἐνεργός,

1) Ἡ κριτικὴ τοῦ πρακτοῦ λόγου ἤσκησεν ἐπὶ τὸν Fichte ὀριστικὴν ἐπίδρασιν· ἡ κριτικὴ τοῦ καθάρου λόγου χρησιμεύει ὡς προπαιδεῖα ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τῆς κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ἐπειδὴ ὁ Fichte περισσότερον φροντίζει νὰ θεμελιώσῃ τὸ σύστημα τῆς ἐλευθερίας ἢ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ὁ Fichte παρουσιάζεται μεταβεβλημένος· εὔρε τὴν ἀρχὴν ἢ ὁποῖα συμβιβάζει τὰ ἀντίθετα.

«Ζῶ, γράφει, εἰς νέον κόσμον ἀφ' ὅτου ἀνέγνωσα τὴν κριτικὴν τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Αὕτη καταρρίπτει προτάσεις τὰς ὁποίας ἐνόμιζον ἀναντιρρήτους, ἀποδεικνύει πράγματα τὰ ὁποῖα ἐπίστευον ἀναπόδεικτα, ὅπως τὴν ἐννοιαν τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας, τοῦ καθήκοντος κλπ. καὶ ἐκ πάντων τούτων αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι εὐτυχέστερος. Πρὸ τῆς Κριτικῆς δὲν ὑπῆρχε δι' ἐμέ ἄλλο σύστημα ἢ τὸ σύστημα τῆς ἀναγκαιότητος. Τώρα δυνάμεθα ἐκ νέου νὰ γράψωμεν τὴν λέξιν ἠθική, τὴν ὁποῖαν πρότερον ἔπρεπε νὰ διαγράψωμεν ἐκ πάντων τῶν λεξικῶν». (Ἐπιστολὴ πρὸς Weisshuhn, F. L. u. B. I, σελ. 110).—Πρβ. ἐπίσης τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Achelis. «Ἡ ἐπανάστασις ἡ ὁποία συνέβη εἰς ὄλον μου τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι εἶναι ἀκατανόητος· ὀφείλω εἰς σᾶς ταύτην τὴν ὁμολογίαν, ὅτι πιστεύω ἤδη ἐξ ὅλης μου τῆς καρδίας εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ βλέπω πολὺ καλὰ ὅτι ὑπὸ μόνον τοῦτον τὸν ὄρον τὸ καθήκον, ἡ ἀρετὴ, καὶ γενικῶς ἡ ἠθική, εἶναι δυνατὰ» σελ. 107).

ή πραγματικότητας του πνεύματος ἔγκειται εἰς τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν παραγωγικότητά του, ὁ λόγος εἶναι πρακτικός, ἐπομένως ἡ κυρία του οὐσία δὲν ἀναλύεται εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ γεγονότος.

Ὁ Fichte κατανοεῖ ὅτι ὁ θεωρητικὸς λόγος μάτην θὰ κοπιᾶζῃ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γνῶσιν, καὶ πρὸς τοῦτο θὰ κατασκευάζῃ αἰωνίως κενὰ μεταφυσικὰ καὶ μηχανικὰ θεωρητικὰ κατασκευάσματα χωρὶς ποτὲ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ἑαυτὸν του. "Ὅταν θελήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ γινώσκειν οὕτω ἀποκεκομμένον ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου τῆς πνευματικῆς ἐνεργητικότητος, θὰ φεύγῃ πάντοτε τὸ ἔδαφος ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν καὶ δὲν θὰ κατορθώσωμεν ποτὲ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν σκοπὸν· ὁ θεωρητικὸς λόγος ἐξηγεῖται μόνον μὲ τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος, ἐπομένως μὲ τὸ φῶς τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Τι ἄλλο ἤθελε νὰ εἶπῃ ὁ Kant ὅταν διεκήρυττε τὸ πρωτεῖον τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐπὶ τοῦ θεωρητικοῦ ἢ τοῦτο; Οὕτω τὸ κέντρον τοῦ βάρους μετατίθεται ἐκ τῆς θεωρητικῆς εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν. Μόνον ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία δύναται νὰ δώσῃ τὴν πρώτην, ἀνωτάτην ἀρχήν. Τὴν λογικὴν ὥθησιν διὰ ταύτην τὴν περαιτέρω προαγωγὴν προσέφερον ἡ σκέψις τοῦ «ὑπερβατικοῦ ἐγῶ», τὸ ὁποῖον ἤδη εἰς τὸν Kant ἦτο ἐνωτικὸν σημεῖον τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Ἐὰν ὁ Kant τὴν οὐσίαν τούτου τοῦ ἐγῶ εὗρεν εἰς τινὰ αὐθορμησίαν, ἔνεκα τῆς ὁποίας τοῦτο τὸ ἐγῶ θέτει εἰς λογικὴν τάξιν τὴν ὕλην τῆς ἐμπειρίας ὡς καὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ὁ προσδιορισμὸς οὗτος τῆς οὐσίας ἰδίως ὡθεῖ τὸ ἐγῶ πλησιέστερον εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πρακτικοῦ λόγου; ὑπάρχει ὁμῶς εἰς ταύτην τὴν σφαῖραν τὸ ἰδιάζον, ὅτι αὕτη, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς σφαίρας ὅπου κυριαρχεῖ ἡ θεωρητικὴ σκέψις, ἀπαιτεῖ ἐντόνως ἀφ' ἑαυτῆς ἐνεργὸν δράσιν τοῦ ὑποκειμένου, ἐν ἐξέρχεσθαι ὑπὲρ τὸ δεδομένον. Οὕτω τὸ ἐσωτερικὸν τὸ ἐνυπάρχον εἰς τοὺς θεμελιώδεις λογικοὺς προσδιορισμοὺς ὁ Fichte, μάλιστα ἀνὴρ ἔργων ὅπως ὀλίγοι ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἐπραγματοποίησεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ ἀπολύτου ἐγῶ μὲ συνέπειαν μὴ ὑποχωροῦσαν πρὸ οὐδενός. Ἡ αὐθορμησία τοῦ ἐγῶ κατέφαγε μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου ὑπολείμματος ὅ,τι ὁ Kant προὔπεθετεν ἀκόμη ὡς δεδομένον: ἡ ὕλη τῆς συνθέσεως γίνεται ὁμοίως προϊόν τοῦ ἐγῶ, οὕτω καὶ τὸ ἐγῶ τοῦτο τὸ ὁποῖον ἀνα-

λύεται καθ' ολοκληρίαν εἰς τὸ πρακτικὸν διατηρεῖ τὴν ἐμψυχώνουσαν ἀρχὴν τοῦ καθαρῶς καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἠθικὴν ἰδέαν. Εἰς τὸ φῶς ταύτης τῆς ἰδέας, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ εἰς αὐτὴν περιλαμβανομένου «δέοντος» γίνεται φανερόν, πῶς καὶ διατὶ τὸ ἐγὼ γίνεται θεωρητικόν, ἦτοι ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ δημιουργήσῃ δι' ἑαυτὸ τὸ ἀπέναντι, τὸ φαινομενικῶς ἤδη προϋπάρχον ὄν: ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἰδέα ἀπαιτεῖ τὸ πράττειν, καὶ μάλιστα πράττειν αἰωνίως ἀνανεούμενον, καὶ οὐδέποτε παραδιδόμενον εἰς ἀνάπαυσιν ὑποτιθεμένης τελειώσεως, ἐξ ἄλλου ἐπειδὴ πράττειν δύναται νὰ ὑπάρχῃ μόνον ἐκεῖ, ὅπου τὸ ἐγὼ εὐρίσκειται ἀπέναντι ἀντικειμένων, «ἀντί»—ἰσταμένων ὡς ἐμποδίων πρὸς ὑπερνίκησιν, προορισμός καὶ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἐγὼ εἶναι νὰ δημιουργήσῃ δι' ἑαυτὸ ὅλον ἐν κόσμον τοῦ ὄντος, εἰς τὸν ὅποιον τὸ ἐγὼ εὐρίσκει τὸ ὑλικόν τοῦ καθήκοντος. Ἡ διεξόδους εἰς τὸ δέον, ἡ γνῶσις τῆς ἀνωτάτης ἠθικῆς ἐντολῆς, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἐνεργεῖν καὶ πάντοτε ἐνεργεῖν καθιστᾷ εἰς ἡμᾶς καταληπτὸν τὸν κόσμον τοῦ ὄντος, ὡς πρὸς τὸν ὅποιον ἡ καθαρῶς θεωρητικὴ παρατήρησις ἐπομένως ἡ παρατήρησις ἡ ὁποία ἀφήνει κατὰ μέρος τὴν ἠθικὴν ἰδέαν περιπλέκεται εἰς ἀλύτους ἀντινομίας⁽¹⁾.

Ὁ Reinhold θεμελιώνει τὴν καντιακὴν φιλοσοφίαν φέρεται οὕτως, ὡς νὰ εἶχε γράψῃ ὁ Kant μόνον τὴν κριτικὴν τοῦ καθαρῶς λόγου, καὶ δι' αὐτὸ καθιστᾷ ἀπόλυτον ἀρχὴν πρότασιν, ἡ ὁποία εἶναι μόνον θεώρημα ἢ ἀρχὴ μέρους μόνον τῆς φιλοσοφίας⁽²⁾, οὕτω δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλάβωμεν ἄλλως τὴν ἐπιθυμητικὴν ἰκανότητα ἢ ὅτι αὕτη εἶναι μόνον εἶδος τι τῆς γνωστικῆς ἰκανότητος. Ἐπομένως εἰς τὴν μεγάλην ἀνακάλυψιν τοῦ Reinhold ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔχει ἀνάγκην μιᾶς ἀρχῆς, πρέπει

1). Theodor Litt: Ethik der Neuzeit. . Handbuch der Philosophie, σελ. 114.

2). «Εκεῖνος ὁ ὅποιος ἀρκεῖται νὰ μελετήσῃ μόνον τὴν κριτικὴν τοῦ καθαρῶς λόγου διὰ νὰ κατασκευάσῃ ὀλόκληρον τὸ σύστημά της, δὲν δύναται νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν κυρίαν κοινὴν πηγὴν τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ». «Οὐδέποτε θὰ ἦμην εἰς διαφωνίαν μὲ σὰς, γράφει πρὸς τὸν Reinhold, ἐάν δὲν εἶχετε δώσει τὴν ἀρχὴν ὑμῶν ὡς ἀρχὴν τῆς ὅλης φιλοσοφίας.

Δι' ἐμὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἀρχὴ μόνον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας». (F. L. u. B. σελ. 217).

νά προστεθῆ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη ὀφείλει νά περιέχη τὴν ἀρχὴν ὄχι μόνον τοῦ θεωρητικοῦ ἀλλὰ τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἐν γένει. (F. Leben u. B. II, σελ, 211, 227, 236). Δὲν πρέπει νά ψέξωμεν τὸν Reinhold, ἐπειδὴ στηρίζει τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ γεγονότος τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ μόνον ἐπειδὴ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ἀρχικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὸ ὁποῖον νά θεμελιώσῃ τὴν φιλοσοφίαν ἐν γένει τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν πρακτικὴν, τοὺς δύο κλάδους τῆς. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ ὁ Reinhold δὲν ὑψώνεται ὑπὲρ τὸ γεγονὸς τῆς παραστάσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν περιορίζει τὸ ἐγὼ, δὲν δύναται δι' αὐτὸ τὸ σύστημα τῶν στοιχείων νά ἀπαλλαγῆ τοῦ ἐλαττώματος τῆς δεδομένης ὕλης, ἡ ὁποία δίδει εἰς τὸ σύστημα ἐντελῶς ἐμπειρικὴν βάσιν, ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα κυρίως γίνεται θεμέλιον τῆς ὅλης ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας. Ἡ προϋπόθεσις λοιπὸν τοῦ Reinhold ὅτι πρέπει νά ὀρμώμεθα ἔκ τινος γεγονότος καθόλου δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς παραγωγῆς συστήματός τινος ποτὲ δὲν δύναται νά εἶναι γεγονὸς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς προτάσεως τῆς συνειδήσεως τοῦ Reinhold. Πάντα τὰ γεγονότα εἶναι τι διὰ τὴν συνείδησιν. Ὡς ἐκ τούτου τὰ γεγονότα δὲν εἶναι πρῶτα ἀνεξάρτητα σημεῖα ἐξορμήσεως ἴστανται συμφώνως πρὸς τὴν οὐσίαν των ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν ἀντικειμένων τῆς συνειδήσεως, καὶ ἐπομένως ὁ σκεπτικὸς δύναται εὐκόλως νά ἀποδείξῃ ὅτι ταῦτα ἔχουν ἤδη ὡς προϋπόθεσιν τὰς αὐτὰς κατηγορίας (π.χ. τὴν αἰτιότητα) τῶν ὁποίων, ἡ ὕπαρξις πρέπει νά παραχθῆ.

Ὁ Fichte ἀνακαλύπτει ὅτι ἡ πρώτη ἀρχὴ δὲν δύναται νά εἶναι γεγονός, ἀλλὰ πράξις. "Ὅταν δὲ λέγωμεν πράξιν ἀνάγκη νά ἐννοῶμεν συνεχῆς γίνεσθαι, ἀκατάπαυστον ἐνέργειαν, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν δύναται νά ἀντικειμενοποιηθῆ, ἐπειδὴ τότε γίνεται ἀμέσως γεγονός. Εἶναι ἀνθρωπίνη τάσις τὸ νά προσαρμολώμεθα μᾶλλον εἰς τι τὸ σταθερόν, τὸ ἤδη τετελεσμένον ἢ νά προσπαθῶμεν νά ἐννοῶμεν συνεχῶς τὴν πράξιν ὡς πράξιν διότι, λέγοντες: ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι πράξις, πίπτομεν ἤδη εἰς τὴν πλάνην τοῦ νά ἐννοῶμεν, χωρὶς νά τὸ προσέξωμεν, αὐτὴν ταύτην τὴν πράξιν, ὡς τι πρᾶγμα, ἐπομένως ὡς γεγεννημένον. Αὕτη δὲ ἡ ἐνεργητικότης εἶναι τὸ ἐγὼ τὸ ἐνεργοῦν ἐγὼ δηλαδὴ δὲν πρέπει νά σημαίνῃ οὔτε πρᾶγμα, οὔτε εἶναι, δὲν πρέπει νά ὀνομάζεται οὔτε τι ὑφιστάμενον οὔτε πρᾶγμα τι ἐνεργόν, ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι ἀντικειμενοειδῆ, ἀλλ'

νον διὰ τὸν ἑαυτὸν της. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ εἶναι τὸ πεπερασμένον ἢ θεωρητικὸν ἐγώ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ νοηθῆ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τι νοηθὲν ἢ ὄχι ἐγώ. Ἐπομένως τοῦτο τὸ θεωρητικὸν ἐγώ, δὲν εἶναι αὐτόνομον, ἐπειδὴ εἶναι σχετικὸν πρὸς τι ἀντικείμενον. Ἐξ ἄλλου ἀπόλυτον ἐγώ καὶ θεωρητικὸν ἐγώ δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσουν δύο διαφόρους ἀρχάς, ἄλλως διασπᾶται ἡ ἐνότης τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς φιλοσοφίας· οὐδὲ δύναται τὸ αὐτόνομον ἐγώ νὰ παραιτηθῆ ποτὲ ταύτης τῆς αὐτονομίας του. Ἴδου λοιπὸν πῶς γεννᾶται προσπάθεια τοῦ θεωρητικοῦ ἐγώ τὸ ὁποῖον τείνει αἰωνίως εἰς τὸ νὰ ἐξισωθῆ πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἐγώ. Μόνον ὑπὸ ταύτην τὴν ἔννοιαν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ λόγος εἶναι πρακτικὸς, ἦτοι μόνον ἐφ' ὅσον προσπαθεῖ νὰ ἐνώσῃ καθαρὸν ἐγώ καὶ θεωρητικὸν ἐγώ.

Εἰς τὴν Rezension εἶναι ἤδη σαφέστατα καὶ καθαρῶτα ἐκπεφρασμένη ἡ ἔννοια τοῦ ἐγώ ὡς πρακτικοῦ, ἀλλὰ πραγματοποιουμένου μόνον διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς ἐννοίας. Ὁ Fichte ἔφθασεν εἰς τὸ νὰ θέσῃ ὡς αἴτημα τὴν ἀπαίτησιν συγκεκριμένης τινὸς ἐνότητος τοῦ πνεύματος, ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι πνεῦμα, ἦτοι νὰ μεταβάλλῃ τὸν καντιακὸν κριτικισμόν εἰς κριτικὴν μεταφυσικὴν.

Ὡστε τὸ πρόβλημα τοῦ Fichte γίνεται τώρα τοῦτο: πῶς εἶναι δυνατόν ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς, τὸ ἐγώ, νὰ παραγάγῃ τὸ ὄριον, καὶ ἐκ τούτου νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐνότητα.

Ὁ Fichte ἀσχολεῖται νὰ εὔρῃ τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος καὶ συγχρόνως νὰ θέσῃ εἰς αὐτὸ τὴν διάκρισιν· τοῦτο εἶναι κατὰ βάθος ἡ σημασία ταύτης τῆς ἐξισώσεως τοῦ καθαρῦ ἐγώ, δηλαδή τῆς προσπάθειας τοῦ πρακτικοῦ ἐγώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Τὴν γνώμην τοῦ Reinhold τοῦ νὰ μεταβληθῆ εἰς ἐπιστήμην ἢ κριτικὴν φιλοσοφίαν διὰ νὰ λάβῃ αὕτη τὴν μεγίστην ἔκτασιν καὶ τὴν τελείαν βεβαιότητα, ὁ Fichte οἰκειοποιεῖται καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐκφράσῃ μετὰ βαθύτητος καὶ ἀκριβείας. Πραγματικῶς, ταύτην τὴν ἀνύψωσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς ἐπιστήμην, ἐπομένως ταύτην τὴν ἀληθῆ καὶ πρώτην θεμελίωσιν τῆς μεταφυσικῆς ὅπως τὴν ὠνειρεύετο ὁ Kant, ἐπιστήμην μαθηματικῆς βεβαιότητος καὶ ὄχι πλέον διαλεκτικῆς καὶ ἀντιφατικῆς, ὁ Fichte εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει. Δὲν παρήλθον οὐδὲ τὰ δύο ἔτη τὰ ὁποῖα ἐνόμιζεν ἀναγκαῖα. Κατὰ τὸ 1794 ἔτος δημοσιεύσεως τῆς Rezension τοῦ ὕλικόν ἦτο ἤδη εἰς τὴν θέσιν του, ἡ προϋποτιθεμένη ἐπιστήμη ἦτο ἤδη θεμελιωμένη μετὰ τὸ Δοκίμιον «περὶ τῆς ἐννοίας τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς οὕτω λεγομένης φιλοσοφίας» (über den Begriff der Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie), μετὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ὅλης θεωρίας τῆς ἐπιστήμης Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre. Εἶδομεν ὅτι ἡ ἀπάντησις τοῦ Kant εἰς τὴν ἐρώτησιν περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς φιλοσοφίας ὡς γνώσεως τοῦ εἶναι καθ' ἑαυτό, ἐπομένως ὡς ἀπολύτου ἐπιστήμης, εἶναι ἀντιφατικὴ. Ὁ Kant δέχεται ἀπόλυτον τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ θέτων ὡς συστατικόν ταύτης τὴν συνθετικὴν κρίσιν a priori, ἡ ὁποία δὲν δύναται ποτὲ νὰ παράσχῃ τὴν γνώσιν τοῦ εἶναι καθ' ἑαυτό, τὸ ὁποῖον ὡς τοιοῦτον εἶναι καὶ ἀποδεκτὸν καὶ νοητόν, ἀποκλείει τὴν ἀπόλυτον ἐπιστήμην. Ἡ a priori σύνθεσις κατὰ τὸν Kant εἶναι γνώσις τυπικῶς ἀνθρωπίνη: δὲν εἶναι τοιαύτη ἢ θεία γνώσις ἡ ὁποία εἶναι πνευματικὴ ἐποπτεία. Οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς κριτικῆς (τὸ δυνατόν τῆς φιλοσοφίας ὡς ἀπολύτου ἐπιστήμης) ἔμεινεν ἄλυτον. Αὕτη δὲ ἡ ἔλλειψις λύσεως, ἀφεθεῖσα εἰς τὸ σημεῖον

εις τὸ ὁποῖον ἦτο μὲ τὸν Kant, ἔμελλε νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀπο-
 τυχίαν τῆς κριτικῆς. Ὁ Fichte ζητεῖ νὰ πληρώσῃ ἐκ τῆς καν-
 τιακῆς θέσεως τὴν λύσιν, ἡ ὁποία ἐνυπῆρχεν εἰς ταύτην τὴν
 θέσιν. Τὸ ἔργον περὶ τῆς ἐννοίας τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης
 προηγηθὲν τῆς Grundlage καὶ προαναγγέλλον τὴν δημοσίευσιν
 ταύτης περιέχει τὸ διάγραμμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Fichte καθ-
 ορίζει τὴν νέαν φιλοσοφίαν. Θὰ ἐκθέσω ἐν ὀλίγοις, τὸ περιε-
 χόμενον τούτου τοῦ ἔργου. Ἐν τῷ Δοκιμίῳ ὁ Fichte ὀρμάται
 ἐκ τῆς διαβεβαιώσεως ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη «περὶ τῆς
 ὁποίας πάντες οἱ ὀρισμοὶ (Beschreibungen) τῆς φιλοσοφίας εἶναι
 τόσον σύμφωνοι, ὅσον εἶναι διηρημένοι ὡς πρὸς τὸν καθορι-
 σμὸν τοῦ ἀντικειμένου ταύτης τῆς ἐπιστήμης». Ἡ φιλοσοφία
 εἶναι ἐπιστήμη ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Fichte. Ἐκεῖ δὲ ὅπου
 ὑπάρχει ἀσυμφωνία εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς
 φιλοσοφίας. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ συμφωνία αὕτη εἰς τὸ νὰ θεωρη-
 ται ἡ φιλοσοφία ἐπιστήμη τεθεῖσα πλησίον τῆς ἀσυμφωνίας
 ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀντικειμένου κάμνει νὰ ἀνακα-
 λύψωμεν καὶ τὸ ἀντικείμενόν της ἐπομένως καὶ νὰ καθορίσω-
 μεν τὴν εἰδικὴν φύσιν ταύτης τῆς ἀπολύτου ἐπιστήμης. Ἡ συμ-
 φωνία αὕτη εἰς τὸ νὰ θεωρητῆ ἡ φιλοσοφία ἐπιστήμη δὲν ἦτο
 δυνατὴ καὶ μὲ τὴν ἀσυμφωνίαν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενόν της,
 ἐὰν τοῦτο τὸ ἀντικείμενον δὲν θὰ ἦτο αὕτη ἡ ἐπιστήμη. Διότι
 πῶς θὰ ἠδύναντο πάντες νὰ συμφωνοῦν εἰς τὸ νὰ τὴν θεω-
 ροῦν ἐπιστήμην, ὅταν ἔπειτα ὁ εἷς δι' ἴδιον λογαριασμὸν ἔκα-
 μνε τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην ἀντικειμένου διαφόρου τοῦ ἀν-
 τικειμένου τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδίας ἐπιστήμης
 τοῦ ἄλλου; Σημαίνει ὅτι καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἐνὸς καὶ τὸ
 ἀντικείμενον τοῦ ἄλλου δὲν ἦτο ἀληθῶς τὸ ἀντικείμενον ταύ-
 τῆς τῆς ἐπιστήμης τὴν ὁποίαν καὶ ὁ εἷς καὶ ὁ ἄλλος ἐθεώρουν
 τοιαύτην. Τὸ εἶναι ἀπόλυτος ἐπιστήμη σημαίνει εἶναι ἐπιστήμη
 χωρὶς ἄλλο· ἐὰν ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἀντικειμένου, τοῦτο εἶναι
 αὕτη ἡ ἐπιστήμη. Ἡ ἀσυμφωνία αὕτη θὰ ἔπαυεν ἴσως, ἐὰν
 ἀνεπτύσσετο πᾶν ὅ,τι περιέχει ἡ ἐννοία τῆς ἐπιστήμης. Ἐπι-
 στήμη εἶναι τι τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἐν ὅλον· αὕτη δὲ δὲν εἶναι
 δυνατὴ ἢ διὰ τῆς συνδέσεως προτάσεων αἱ ὁποῖαι μεταδίδουν
 αἱ μὲν εἰς τὰς δὲ τὴν βεβαιότητά των. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ εἰς πᾶ-
 σαν ἐπιστήμην πρέπει νὰ ὑπάρχῃ προφανῶς πρότασις τις ἐκ
 τῆς ὁποίας νὰ πηγάζῃ ἡ οὕτω μεταδιδόμενη εἰς τὰς ἄλλας βε-

βαιότης. Ἐπιστημονικὴ πρότασις ἡ ὁποία δὲν εἶναι βεβαία ἀφ' ἑαυτῆς λαμβάνει τὴν βεβαιότητά της ἔκ τινος ἄλλης προτάσεως, ἡ ὁποία λαμβάνει καὶ αὐτὴ τὴν βεβαιότητά της ἐξ ἄλλης· ἀλλ' ἡ σειρά αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπ' ἄπειρον· διότι τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε βεβαιότης, ἐπομένως δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐπιστήμη. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη πρότασις τις ἐκ τῆς ὁποίας νὰ λαμβάνουν πᾶσαι αἱ ἄλλαι τὴν βεβαιότητά των, καὶ ἡ ὁποία νὰ εἶναι μία· διότι ἐὰν ὑπῆρχον περισσότεραι τοιοῦτου εἴδους προτάσεις, δηλαδὴ προτάσεις βέβαιαι καθ' ἑαυτάς, δὲν θὰ εἴχομεν μόνον ἓν ὄλον, θὰ εἴχομεν περισσοτέρας διακεκριμένας ἐπιστήμας. Προσέτι, ἡ πρότασις αὕτη, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέει ἡ βεβαιότης τῶν ἄλλων δὲν πρέπει νὰ λαμβάνῃ τὴν ἰδικήν της βεβαιότητα παρὰ τῶν ἄλλων· διότι οὐδὲν θὰ ἦτο βέβαιον, ἢ πρότασις αὕτη πρέπει νὰ εἶναι βεβαία ἀφ' ἑαυτῆς πρὸ τῆς συνδέσεως τῶν ἄλλων προτάσεων καὶ ἀνεξαρτήτως ταύτης τῆς συνδέσεως· αὕτη εἶναι θεμελιώδης πρότασις (Grundsatz) ἀρχή. Ἄλλ' ἐδῶ προβάλλονται δύο ζητήματα: 1) Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ βεβαιότης τῆς ἀρχῆς καθ' ἑαυτήν; 2) Πῶς εἶναι δυνατὴ, διὰ τινος ὠρισμένου τρόπου, ἡ ἰκανότης νὰ παραγάγῃ ἐκ τῆς βεβαιότητος ταύτης τῆς ἀρχῆς τὴν βεβαιότητα τῶν ἄλλων προτάσεων; Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ μεταδώσῃ εἰς τὰς ἄλλας προτάσεις αἱ ὁποῖαι εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐπιστήμην καλεῖται τὸ ἐσωτερικὸν περιεχόμενον (der innere Gehalt) τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης γενικῶς· ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀρχὴ ὀφείλει νὰ μεταδώσῃ τοῦτο τὸ περιεχόμενον εἰς τὰς ἄλλας προτάσεις καλεῖται ἡ μορφή τῆς ἐπιστήμης, ἤτοι ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποῖου γνωρίζομεν καλεῖται περιεχόμενον, καὶ ἐκεῖνο ἐκ τοῦ ὁποῖου γνωρίζομεν καλεῖται μορφή, ὅπως εἰς τὴν κρίσιν ὑποκείμενον καὶ κατηγορημα ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον της, ἡ δὲ σύνδεσις των τουτέστιν ἡ *corula* τὴν μορφήν της. Ἡ σύνδεσις μὲ τὴν πρώτην ἀρχὴν παρέχει εἰς ταύτας τὰς προτάσεις τὴν βεβαιότητά των. Ἡ σύνδεσις αὕτη εἶναι ἡ παραγωγή, ἡ συστηματικὴ μορφή, τῆς ὁποίας τὸ μόνον ἀντικείμενον εἶναι νὰ μεταδώσῃ εἰς τὰς ἄλλας προτάσεις τὸ περιεχόμενον τῆς πρώτης. Οὕτω ἡ παραγωγή εἶναι ἐνδεχόμενον μέσον μεταδόσεως τῆς βεβαιότητος ἐξηρητημένον ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἄλλων προτάσεων μὴ βεβαίων καθ' ἑαυτάς. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἀνάγκην

θεμελιώδους τινός αρχής εκ τῆς ὁποίας νὰ λαμβάνεται τὸ σύστημα τῶν γνώσεων τὸ ὁποῖον ἢ ἀποτελεῖ ταύτην καὶ ἀφοῦ ὠνομάσαμεν περιεχόμενον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἢ θεμελιώδης ἀρχὴ ἔχει καὶ μεταδίδει εἰς πάσας τὰς προτάσεις, καὶ μορφήν τὸν τρόπον καθ' ὃν τοῦτο μεταδίδεται, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: πῶς εἶναι δυνατὸν γενικῶς τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ μορφή ἐπιστήμης τινός, ἥτοι πῶς εἶναι δυνατὴ αὕτη ἡ ἐπιστήμη; Ἡ μάθησις ἢ ὁποία θὰ ἔλυε τοῦτο τὸ πρόβλημα θὰ ἦτο καὶ αὕτη ἐπιστήμη: ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐπιστήμης γενικῶς *Wissenschaftslehre*, εἶναι τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον ὀρίζει καλύτερον τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας. Ἴδου διατί ἤρκει νὰ ὑπάρχη συμφωνία εἰς τὸ νὰ λέγωμεν τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην. Ἄς ἀλλαχθῆ τὸ ὄνομα, ἄς δοθῆ εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον μᾶλλον ἀρμόζει εἰς αὐτὴν καὶ θὰ δηλωθῆ μὲ αὐτὸ συγχρόνως καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς τοιοῦτο ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας εἶναι αὕτη ἡ ἐπιστήμη: ἡ φιλοσοφία εἶναι δι' αὐτὸ θεωρία τῆς ἐπιστήμης (*Wissenschaftslehre*). Ἐκείνη ἢ διαφωνία, ἄλλως τε ἀδύνατος πλησίον τῆς συμφωνίας, ἐξαφανίζεται, ὅπως ὀφείλει, πρὸ τῆς ἀποφάνσεως τῆς φιλοσοφίας ὡς διδασκαλίας τῆς ἐπιστήμης. Οὕτω ὁ Fichte μεταβάλλει ριζικῶς τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας: τοῦτο δὲν εἶναι πλέον τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἰδέναι. Πρέπει νὰ ἀναπτύξωμεν ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης. Ὅριζεν δὲν εἶναι ἐκτελεῖν.

Ἡ *Wissenschaftslehre* ἐπειδὴ εἶναι ἐπιστήμη τῆς ἐπιστήμης ἔχει ἀναγκαιῶς πολλὰς προτάσεις: τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν διὰ τοῦτο εἶναι παραγωγική. Αὕτη δηλαδή ὀφείλει νὰ θεμελιώσῃ πάσας τὰς ἐπιστήμας, ἥτοι νὰ ἀποδείξῃ τὰς ἀρχὰς πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ σύστημα διεπόμενον ὑπὸ μιᾶς ἀρχῆς. Οὐδεμία ἐκ τούτων τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν δικαιολογεῖ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἀρχὴν τῆς, μηδὲ τὴν συστηματικὴν τῆς μορφήν: τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἐπιστήμη, ὀφείλει καὶ αὕτη νὰ ἔχῃ ἀρχὴν τὴν ὁποίαν δὲν δύναται ν' ἀποδείξῃ καὶ ἡ ὁποία ἐν τούτοις εἶναι ὁ ὅρος τῆς δυνατότητος αὐτῆς ὡς ἐπιστήμης. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ ἀρυσθῆ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑκτινος ἀνωτέρας ἐπιστήμης, ἐπειδὴ τότε θὰ εἶναι αὕτη ἡ ἀνω-

τέρα ἐπιστήμη ἢ ἀληθῆς Wissenschaftslehre. Ἐπομένως ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἀπολύτως ἀναπόδεικτος, καὶ ἐπειδὴ εἶναι βεβαία, ὀφείλει νὰ εἶναι ἀπολύτως βεβαία ἀφ' ἑαυτῆς, ἤτοι βεβαία ἐπειδὴ βεβαία, «τοῦτο δὲ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἢ ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς καθορίζει τὴν μορφήν τῆς καὶ ἀντιστρόφως ἡ μορφή τῆς καθορίζει τὸ περιεχόμενον τῆς». "Ὅθεν, πᾶσα ἀρχὴ ἔχουσα περιεχόμενον καὶ μορφήν, ἐὰν εἶναι βεβαία ἀφ' ἑαυτῆς ὀφείλει νὰ καθορίζη τὴν μορφήν τῆς ὑπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς καὶ ἀντιστρόφως. Ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης εἶναι βεβαία ἀφ' ἑαυτῆς, τοῦτο γίνεται ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον καθορίζει τὴν μορφήν καὶ ἀντιστρόφως ἡ μορφή τὸ περιεχόμενον· τοιοῦτος ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ χαρακτήρ τῆς ἀπολύτως πρώτης ἀρχῆς. Ἐὰν δὲ ἐκτὸς ταύτης τῆς ἀπολύτως πρώτης ἀρχῆς, ὑπάρχουν ἄλλαι ἀρχαί, αὗται εἶναι ἀρχαί κατὰ τρόπον σχετικόν καὶ εἶναι ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν πρώτην, καὶ δύνανται νὰ εἶναι ἀρχαί μόνον κατὰ μορφήν ἢ μόνον κατὰ τὸ περιεχόμενον, τὸ ἄλλο στοιχεῖον καθορίζεται ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς· δηλαδή ἐκ τῶν δύο στοιχείων τὰ ὅποια τὰς ἀποτελοῦν, τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς, τὸ ἓν εἶναι βέβαιον ἐκ ταύτης τῆς ἄλλης ἀρχῆς, τὸ ἄλλο λαμβάνει τὸν καθορισμὸν τοῦ ἐκ τῆς ἀπολύτως πρώτης ἀρχῆς. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχουν ἢ τρεῖς ἀρχαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη μόνη εἶναι ἀξία ἀπολύτως τούτου τοῦ ὀνόματος· αὕτη εἶναι ἀπολύτως βεβαία κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς, ἡ δευτέρα εἶναι ἀπολύτως βεβαία κατὰ τὴν μορφήν καὶ καθωρισμένη κατὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ὑπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς· ἡ τρίτη εἶναι ἀπολύτως βεβαία κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ καθωρισμένη κατὰ τὴν μορφήν τῆς ὑπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν δύο τούτων τελευταίων ἀρχῶν ἡ πρώτη ἀρχὴ καθορίζει τὰς προτάσεις τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν. Ἐπειδὴ αἱ προτάσεις αὗται εἶναι πολλαί, εἶναι διάφοροι· ἐπειδὴ εἶναι βέβαιαι ὀφείλουν νὰ εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀρχήν, δηλαδή νὰ καθορίζουν τὸ περιεχόμενον τῶν ἐκ τῆς μορφῆς τῶν. Ἐξ ἄλλου, αὗται καθορίζονται ἀμοιβαίως εἰς τὴν ἄλυσιν, καὶ ἐπειδὴ οὐδεμία ὁμοιάζει μὲ τὴν ἄλλην, ἐκάστη δύναται νὰ λαμβάνη τὸν καθορισμὸν τῆς μόνον ἐκ μιᾶς μόνης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθορίζεται ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν προτάσεων. Διὰ τοῦ-

του τοῦ μηχανισμοῦ ἢ θεμελιώδους ἀρχῆ καθορίζει τὴν μορφήν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν μορφήν τοῦ καθόλου εἰδέναι.

Αὕτη ἡ μορφή τῆς W. L. (Wissenschaftslehre) εἶναι ἀναγκαία. Τῷ ὄντι, ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἀμέσως βεβαία ἕνεκα τῆς ἀναγκαστικῆς καὶ ἀμοιβαίας ἀναλογίας τῆς μορφῆς τῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι προτάσεις καθορίζονται ἀπ' εὐθείας ἢ ἐμμέσως ὑπ' αὐτῆς· αὗται περιέχονται κατὰ τινὰ τρόπον εἰς αὐτήν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰσχύει δι' αὐτὴν ἐπομένως ἰσχύει δι' αὐτάς, ἰσχύει διὰ τὸ σύνολόν των· αὕτη ἡ ὁλότης εἶναι ἡ W. L.

Ἄλλ' ἡ W. L. δὲν ὀφείλει μόνον νὰ δώσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν μορφήν τῆς, ὀφείλει νὰ τὴν δώσῃ ἀκόμη εἰς πάσας τὰς ἄλλας δυνατάς ἐπιστήμας. Δι' αὐτὸ πρέπει πᾶσα πρότασις οἰασδῆποτε ἐπιστήμης νὰ εὐρίσκεται ἤδη περιεχομένη εἰς οἰανδῆποτε πρότασιν τῆς W. L. καὶ νὰ λαμβάνῃ παρ' αὐτῆς τὴν μορφήν ἢ ὁποῖα ἀρμόζει εἰς αὐτήν. Βλέπομεν οὕτω πῶς ἡ W. L. θεμελιώνει τὴν βεβαιότητα πάσης ἐπιστήμης: πᾶν δυνατόν περιεχόμενον εὐρίσκεται εἰς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν· ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ καθορίζει ἀπολύτως τὴν μορφήν τῆς ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δι' ἕκαστον περιεχόμενον τοῦ εἰδέναι, εὐρίσκεται καθωρισμένη ἡ μορφή του. Συγχρόνως ἀποκαλύπτεται οὕτω τὸ περιεχόμενον τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς· εἶναι περιεχόμενον ἀπόλυτον, τὸ ὁποῖον περιέχει πάντα τὰ περιεχόμενα χωρὶς αὐτὸ· νὰ εἶναι περιεχόμενον οὐδαμοῦ ἄλλαχοῦ. Διὰ νὰ εἶναι δὲ δυνατὴ ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποτίθεται ὅτι τὸ ἀνθρώπινον εἰδέναι ὑπάρχει ὡς σύστημα. Ἄλλ' ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει σύστημα· τότε δύο τινὰ δύνανται νὰ νοηθοῦν: ἢ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ἄμεσα βέβαιον, καὶ τότε ἡ ἡμετέρα γνώσις ἀποτελεῖ ἀτελεύτητον σειρὰν ὄρων οἱ ὁποῖοι δὲν συνάπτονται εἰς τίποτε· ἢ βεβαιότης καὶ μὲ αὐτὴν ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη μᾶς διαφεύγει πάντοτε· ἢ ἡ ἐπιστήμη διασχίζεται εἰς πολλὰς σειρὰς ἀνεξαρτήτους, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει ἀρχὴν βεβαίαν δι' ἑαυτήν, ἀποκεχωρισμένην ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἄλλων σειρῶν· τότε ἑκάστη ἐπιστήμη δύναται νὰ εἶναι βεβαία, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει ἐνότητα, καὶ εἶναι μᾶλλον λαβύρινθος ὅπου περιπλανᾶται τὸ ἡμέτερον πνεῦμα, ἢ κατοικία ὅπου ἐγκαθίσταται στερεῶς. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις θὰ ἔχωμεν πάντοτε γνώ-

σιν απόσπασματικήν, άνευ βεβαιότητος ή άνευ συνοχής, όχι γνώσιν πραγματικήν, ή όποία είναι δυνατή μόνον υπό τήν μορφήν συστήματος. Έπομένως ή υπόθεσις του καθολικώς συστηματικού χαρακτήρος τής γνώσεως είναι ή μόνη δικαιολογημένη. «Έάν δε τοιοῦτο σύστημα, τουτο δε είναι ό όρος, τοιαύτη άρχή άληθώς ύπάρχη, δέν δυνάμεθα να άποφανθώμεν προτου έρευνήσωμεν». Έάν κατορθώσωμεν ήμείς να εϋρώμεν τοιαύτην τινά άρχήν, έχει καλώς· έάν δέν κατορθώσωμεν, θα ήτο έγωϊσμός να είπωμεν ότι δέν ύπάρχει άπολύτως. Το να μη κατορθώσωμεν δύναται να είναι ήμέτερον σφάλμα και όφείλομεν να άφήσωμεν τήν ανακάλυψιν αύτης εις εϋτυχεστέρους διαδόχους.

Διά να άποτελεσθῆ ή W. L. πρέπει να λυθοῦν τέσσαρες δυσκολίαι έναντι των όποίων ό Fichte θέτει ταύτην τήν έννοιαν τής W. L., διά να τήν «έξετάση έπιστημονικώς» ήτοι «να παραχωρήση εις αύτην γενικώς τήν θέσιν εις το σύστημα τής άνθρωπίνης έπιστήμης». Η θεωρία τής έπιστήμης όφείλει να είναι έπιστήμη πασών των έπιστημών. «Πώς δύναται αύτη να είναι βεβαία ότι έχει γενικώς έξαντλήσει το άνθρώπινον ειδέναι»; Η δυσκολία φαίνεται μεγάλη, έάν σκεφθώμεν τήν βαθμιαίαν γένεσιν νέων έπιστημών εις το πεδίον τής άνθρωπίνης γνώσεως· άλλ' ή δυσκολία δέν είναι άνυπέρβλητος, έάν σκεφθώμεν ότι όποιαδήποτε νέα έπιστήμη προστεθῆ αύριον, όφείλει ή άνθρωπίνη γνώσις να παραμένη ένιαϊον σύστημα. Άληθώς είπεϊν, έάν ή θεωρία τής έπιστήμης έχώρει διά τινος είδους έπαγωγής ή όποία να έχη ως βάση τήν μέχρι τουδε πραγματοποιηθεϊσαν άνθρωπίνην έπιστήμην, δέν θα ήδύνατο αύτη να βεβαιώση ότι δέν θα δημιουργηθῆ ανακάλυψις τις ή όποία να μη συμφωνῆ με το σύστημά της. Έάν μάλιστα αύτη ύπεστήριζεν ότι δέν έξαντλεϊ οὔτω ή τήν έπιστήμην δυνατήν εις τήν παροῦσαν σφαϊραν τής άνθρωπίνης ύπάρξεως, δέν θα ήτο εϋτυχεστέρα εις ταύτην τήν προσπάθειαν· διότι έάν ή φιλοσοφία δέν ίσχύη ή εις ταύτην τήν έπικράτειαν, αύτη δέν γνωρίζει άλλην δυνατήν έπικράτειαν, έπειδή έγκλείεται έντός των όρίων τα όποία ώρίσθησαν εις αύτην άύθαιρέτως και έξωθεν. Διά τουτο ή W. L. θα ύπερνικήση τήν δυσκολίαν έάν κατορθώση να άποδείξη: «πρωτον, ότι ή θεμελιώδης άρχή τήν όποίαν έθεσεν είναι έξηντλημένη, και έπειτα, ότι δέν δύναται να ύπάρχη

ἄλλη ἀρχὴ διάφορος τῆς τεθείσης». Εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης περιέχονται οἱ ὅροι οἱ ὅποιοι ἐπιτρέπουν νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐὰν ἡ ἀρχὴ εἶναι ἐξηντλημένη ἢ ὄχι. Ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ ἔχη παραγάγει πᾶν ὅ,τι ἔχει αὕτη νὰ παραγάγῃ. "Ὅτι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ εἶναι ἐξηντλημένη ἀποδεικνύει ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης ἀρνητικῶς μὲν ἐὰν δείξῃ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις οὐδεμίαν πρότασιν περισσοτέραν περιλαμβάνει, ἢτοι οὐδεμίαν πρότασιν περιλαμβάνει ἀντιφάσκουσαν πρὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν ἢ καὶ ἀνεξάρτητον ἐκ ταύτης· θετικῶς δὲ ἐὰν ἡ ἀνάπτυξις καταλήξῃ ὡς εἰς τελευταῖον ἀποτέλεσμα, εἰς αὐτὴν τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ κύκλου δείξῃ ὅτι αὕτη εἶναι πλήρης, οὐδεμίαν ὀλιγωτέραν πρότασιν περιέχει: ἡ θεμελίωσις τῆς W. L. θὰ δείξῃ τῷ ὄντι «ὅτι ἡ W. L. ἐκπληροῖ ἐν τῇ πραγματικότητι ταύτην τὴν κυκλικὴν ἐργασίαν, ἀφήνουσα τὸν ἀναζητητὴν εἰς τὸ σημεῖον ἐκ τοῦ ὁποῦ αὕτη ὠρμήθη μὲ αὐτόν». Ἡ ἀρχικῶς δηλαδὴ τεθεῖσα ἀρχὴ ἐμφανίζεται τέλος ὡς ἀποτέλεσμα, καὶ ὁ οὕτως ὑπὸ τοῦ συστήματος διαγραφεὶς κύκλος μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐξορμήσεως ἡμῶν. "Ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἀρχή, ἢ W. L. δύναται νὰ ἀποδείξῃ μόνον μὲ τὸ αἴτημα τῆς συστηματικῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἢ δὲ ἐνότης αὕτη ἔχει πάλιν ὡς αἴτημα τὴν ἐνότητα ταύτης τῆς ἀρχῆς. Αὕτη δηλαδὴ ἡ ἀπόδειξις εἶναι δυνατὴ δι' ἐνὸς κύκλου. Ἡ πρότασις «τὸ ἀνθρώπινον εἰδέναι ἀποτελεῖ ἁρμονικὸν ὄλον ἠνωμένον διὰ μιᾶς μόνης ἀρχῆς» ἢτοι εἶναι σύστημα, πηγάζει ἐκ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς. Ἐὰν ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ εἶναι ἀληθῆς, εἶναι ἀληθῆς ἐπίσης καὶ ἡ πρότασις αὕτη, καὶ ἀντιστρόφως, εἶναι κύκλος. Ἄλλ' ἐὰν ὑπῆρχεν ἄλλη τις ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπινου εἰδέναι, θὰ ἐβλέπομεν ἀμέσως ὅτι αὕτη θὰ ἀντέφασκεν εἰς τὴν πρώτην, ἀφοῦ ἡ πρώτη βεβαιώνει ὅτι ὑπάρχει μόνον μία: αὕτη ἡ ἴδια.

Ἐπίσης τὸ σύστημα τὸ ὅποῖον θὰ παρήγετο ἐκ ταύτης τῆς ἀρχῆς θὰ ἀντέφασκεν πρὸς τὸ σύστημα τὸ παραχθὲν ἐκ τινος ἄλλης. Ἐκ ταύτης τῆς ἀντιφάσεως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὸ ἀδύνατον ἄλλης τινὸς ἀρχῆς. Ἐξ ἄλλου, τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἀφαιρέσωμεν τὸν κύκλον διὰ τοῦ ὁποῦ ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ ἀποδεικνύει συμπέρασμα τὸ ὅποῖον τὴν δικαιολογεῖ, εἶναι νὰ θέλωμεν νὰ ἀπορρίψωμεν πᾶσαν ἄμεσον ἀλήθειαν χωρὶς νὰ προτείνωμεν τίποτε διὰ νὰ καταστήσωμεν ἀνεξάρ-

τητον τὸ ἀληθές. «Ὑπάρχει, λοιπόν, ἐδῶ κύκλος ἐκ τοῦ ὁποῖου δὲν δύνάται νὰ ἐξέλθῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα... Καὶ δὲν ἔχομεν λόγον νὰ τὸν διασπάσωμεν... Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ τὸν ἄρωμεν εἶναι νὰ θέλωμεν νὰ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις παντελῶς ἐστερημένη βάσεως, καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀπολύτως τίποτε βέβαιον, καὶ ὅλον τὸ ἀνθρώπινον εἶδέναι νὰ εἶναι μόνον ἐξηρητημένον», Τὸ ἀπόλυτον λοιπόν τῆς W. L. ἀναλύεται εἰς τὸ κυκλοτερές αὐτῆς καὶ ὅλου τοῦ ἀνθρώπινου εἶδέναι.

Ἡ δευτέρα δυσκολία γεννᾶται ἐξ ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἀποτελεῖ «τὸ ὄριον τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν W. L. ἢ ὁποῖα εἶναι καθολικὴ, ἀπὸ τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν αἱ ὁποῖαι θεμελιώνονται ὑπ' αὐτῆς». Πᾶσα ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης εἶναι συγχρόνως πρότασις τῆς W. L.: πῶς, λοιπόν, πρότασις τῆς W. L. δύνάται νὰ γίνῃ ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης; Ἀπαντῶντες εἰς ταύτην τὴν ἐρώτησιν εὐρίσκομεν τὸ ζητούμενον ὄριον. Πρέπει νὰ προστεθῇ τι εἰς τὴν πρότασιν τῆς W. L. διὰ νὰ γίνῃ ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης καὶ τοῦτο τὸ τί ὀφείλει νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς W. L. ἐπειδὴ τὸ πᾶν περιέχεται εἰς αὐτήν. Τῷ ὄντι ἡ W. L. περιέχει τὰς ἀναγκαίας ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ ἰκανότητά τινα τὴν ὁποῖαν ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ νὰ καθορίζεται ἄνευ καταναγκασμοῦ; τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ὁποῖα χρησιμεύει ὡς ὑπερτάτη ἀρχὴ διὰ νὰ ἐξηγῇ ταύτας τὰς ἐνεργείας. Πᾶσα πρότασις τῆς W. L. ἐκφράζει μόνον τὴν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Πᾶσα ἀρχὴ ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης καθορίζει ἐνέργειάν τινα τὴν ὁποῖαν ἡ W. L. ἀφήνει ἐλευθέραν, καὶ ἡ ὁποῖα προστιθεμένη εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν τῆς νοήσεως, μεταβάλλει πρότασιν τῆς W. L. εἰς ἀρχὴν ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης. Π.χ.: ὁ χῶρος εἶναι ἀναγκαία παράστασις τῆς νοήσεως, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ W. L. ἐμφανίζει ὡς ἀναγκαῖον καὶ τὸ σημεῖον ὡς ἀπόλυτον ὄριον: ἀλλ' ἡ γεωμετρία δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ διὰ κατασκευῆς σχημάτων κατὰ κανόνας· αὕτη ἢ κατασκευὴ εἶναι ἐλευθέρη ἐνέργεια, καὶ τὴν ὁποῖαν ἡ W. L. ἀφήνει ἐλευθέραν· ἡ W. L. δηλαδή ἀφήνει εἰς τὴν φαντασίαν τὴν πλήρη ἐλευθερίαν νὰ θέσῃ τὸ σημεῖον ὅπου αὕτη θέλει· ἀφοῦ αὕτη ἢ ἐλευθερία εἶναι καθωρισμένη νὰ κινή τὸ σημεῖον πρὸς χωρισμὸν τοῦ καθορισθησομένου χώρου, καὶ οὕτω νὰ σύρῃ γραμμὴν, δὲν εἴμεθα πλέον εἰς τὴν W. L., ἀλλ' εἰς ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην, τὴν γεωμετρίαν. Ὡσαύτως, ἡ